

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
الَّذِي أَحْتَسِبُ عَلَىٰ عِلْمِهِ
رَيْبًا وَأَعْتَدُ لِلْكَافِرِينَ
عَذَابًا أَلِيمًا ۝

۱۲۱۱

دانشکده حقوق

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق اقتصادی

عنوان

اصل جبران خسارت در بیمه های زیان

استاد راهنما

جناب آقای دکتر منصور امینی

استاد مشاور

جناب آقای دکتر نجات اله جور ابراهیمیان

نگارنده

زهرا یوسف معمار

سال ۱۳۸۷

تذکره اطلاعات بزرگ محلی بزرگ
تیمسار

۱۳۸۸ / ۱۲ / ۲

۱۳۱۶۸۸

تقدیر و تشکر:

در آغاز این نوشتار برخورد فرض می دانم از جناب آقای دکتر منصور امینی استاد محترم دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی که با حوصله فراوان مرا در تهیه و تدوین مطالب این رساله یاری رسانده و از رهنمودهای ارزنده خود اینجانب را بهره مند نموده اند صمیمانه تشکر نمایم.

به علاوه مراتب سپاس قلبی خود را از اساتید محترم مشاور و داور که با ارائه نظریات سازنده و نقادانه خود نکات ضعف این نوشتار را به بنده گوشزد نموده اند اعلام می نمایم.

در پایان نیز از تمام عزیزانیکه به نحوی اینجانب را در تهیه و تدوین مطالب این رساله یاری نموده اند صمیمانه سپاسگذاری می نمایم.

گمان مبر که به پایان رسیده کار مغان

هزار باده ناخورده در رگ تاک است

تقدیم به:

مادر عزیزم،

به پاس محبت بی پایانش

و

پدر بزرگوالم، به پاس صداقت بی مثالش

و

تقدیم به آن گروه از حقوقدانانی که «حقوق» را جدی
می گیرند و با «عدالت» از سر تفنن برخوردار نمی کنند.

نام خانوادگی: یوسف معمار

نام: زهرا

دانشکده: حقوق

رشته تحصیلی و گرایش: حقوق اقتصادی

نام استاد راهنما: جناب آقای دکتر منصور امینی

عنوان پایان نامه: اصل جبران خسارت در بیمه های زیان

تاریخ فراغت از تحصیل: ۸۷

چکیده

قرارداد بیمه به دو نوع بیمه های زیان و اشخاص تقسیم می شود و اصل جبران خسارت از اصول مشترک بیمه های زیان است. بیمه های زیان نیز خود شامل دو گروه بیمه های اموال و مسئولیت می باشد. بیمه های اموال، خسارت وارده به دارایی مثبت اشخاص را بیمه می نماید و بیمه های مسئولیت دارایی منفی اشخاص که دین وی در قبال اشخاص ثالث است را بیمه می نماید.

اصل جبران خسارت با دو رویکرد مثبت و منفی معرفی می شود. رویکرد مثبت این اصل بیان کننده جبران کامل خسارت وارده به بیمه گذار است. به طوریکه بیمه گذار در وضعیتی که قبل از وقوع خسارت داشته برگردد. جبران کامل خسارت می تواند با خواست بیمه گر (فرانشینز) یا بیمه گذار (بیمه های نسبی) محدود شده و میزانی از خسارت وارده جبران نشده باقی بماند. تعمیر، تعویض و پرداخت نقدی از جمله شیوه های جبران خسارت در بیمه های اموال است. رویکرد منفی اصل جبران خسارت با نهی کسب سود بیمه گذار معرفی می شود و در واقع این رویکرد با ممنوعیت بیمه های مضاعف و بیمه های بالاتر از ارزش واقعی موضوع بیمه در این راستا قدم برمی دارد. قانون بیمه با قرار دادن ضمانت اجرای حقوقی چون بطلان قرارداد بیمه، فسخ و عدم بازپرداخت حق بیمه های دریافتی انگیزه کسب سود از طریق بیمه را کمرنگ نموده است. ضمانت اجرای کیفری که مصداق بارز آن جرم خاص کلاهبرداری بیمه است اگر چه در قانون بیمه مصوب ۱۳۱۶ نیامده است، ولی با انطباق با قانون عام تشدید مجازات کلاهبرداران مصوب سال ۱۳۶۷ معنا پیدا می نماید. گسترش فرهنگ بیمه در جامعه با عملی شدن این اصل قوت می گیرد و به درستی می توان این اصل را ریشه و بنیان قرار داد بیمه دانست.

فهرست اجمالی

صفحه	عنوان
۸	مقدمه
۱۶	بخش اول: بررسی رویکرد مثبت اصل جبران خسارت در بیمه
۱۷	فصل اول: تبیین مفاهیم و قلمرو رویکرد مثبت این اصل
۱۸	مبحث اول: بیان مفاهیم
۱۸	گفتار اول: مفهوم خسارت
۲۲	گفتار دوم - انواع خسارت
۳۲	گفتار سوم: تبیین مفهوم مثبت اصل
۳۸	مبحث دوم: قلمرو اصل جبران خسارت
۳۹	گفتار اول: قلمرو اصل در انواع بیمه ها
۴۹	گفتار دوم - محدودیتهای این اصل به خواسته طرفین عقد بیمه
۵۵	فصل دوم: تعهدات طرفین قرارداد بیمه در ارتباط با این اصل
۵۵	مبحث اول: تعهدات بیمه گر
۵۶	گفتار اول - جبران خسارت
۶۳	گفتار دوم - شیوه های جبران خسارت
۷۷	مبحث دوم - تعهدات بیمه گذار
۷۸	گفتار اول - مراقبت و جلوگیری از افزایش خسارت
۸۱	گفتار دوم - اعلام وقوع خطر در مورد بیمه به بیمه گر
۸۵	گفتار سوم: خودداری از اقرار یا مصالحه با مقصر حادثه
۸۸	گفتار چهارم: پرداخت حق بیمه

۹۱	بخش دوم: رویکرد منفی اصل جبران خسارت
۹۲	فصل اول - تعهدات ناشی از رویکرد منفی اصل جبران خسارت
۹۳	مبحث اول - منع بیمه بیش از قیمت واقعی
۹۶	گفتار اول - تورم
۹۷	گفتار دوم - راهکارهای پیشگیری
۹۹	مبحث دوم - بیمه نکردن به نحو مضاعف
۱۰۱	گفتار اول - شرایط تحقق بیمه مضاعف
۱۱۱	گفتار دوم - شرایط اعلام بیمه های مضاعف
۱۱۲	فصل دوم - ضمانت اجراهای نقض تعهدات
۱۱۳	مبحث اول - ضمانت اجرای حقوقی
۱۱۳	گفتار اول - نقض منع بیمه بیش از قیمت واقعی
۱۱۷	گفتار دوم - نقض منع بیمه مضاعف
۱۲۶	مبحث دوم - ضمانت اجرای کیفری
۱۲۷	گفتار اول: پیشینه
۱۳۱	گفتار دوم - جرم خاص کلاهبرداری بیمه ای
۱۳۸	گفتار سوم: تدابیر پیشگیرانه وقوع جرم کلاهبرداری بیمه ای
۱۴۳	نتیجه
۱۴۶	منابع
۱۵۷	ضمیمه «لایحه بیمه تجاری»

برای مطالعه منطقی و عقلانی حقوق کسی که در رساله های حقوقی به دنبال اصول و قواعد حقوقی می‌گردد می‌تواند انسان امروز باشد، اما انسان آینده انسان آمار و استاد اقتصاد خواهد بود «هولمز»

مقدمه

گسترش صنعت و پیشرفت تکنولوژی در چند قرن اخیر باعث پیچیده‌تر شدن مسایل پیرامون زندگی بشر و در نتیجه وقوع خطر و بروز خسارات سنگین و هنگفتی که ناشی از فعالیت های اقتصادی می باشد باعث شده است، عقد بیمه که در قرن ۱۵ میلادی ابتدا در زمینه حمل و نقل دریایی کالا در کشورهای مدیترانه ظهور پیدا کرد. حوزه‌های آن گسترش پیدا کند به طوری که در حال حاضر در زمینه های بیمه های اشخاص و زیان دهها نوع متنوع از قراردادهای ظهور پیدا کرده است. تقریباً هر کدام از این بیمه ها نوع متفاوتی از خسارات و خطرات را تحت پوشش قرار می دهند.

هدف اصلی در پدیده عقد بیمه جبران خسارت از زیان دیده بوده است. در واقع ضمانت اجرای ترمیم‌کنندگی و برگرداندن وضعیت نخستین و اعاده روابط مختل شده به حالت عادی فلسفه وجودی عقد بیمه را شکل می‌دهد. کارکردهای بیمه در تحقق جبران خسارت باعث تاثیرات مثبت زیادی در صحنه اقتصادی کشورها شده است به طوری که هیچ شخص حقیقی یا حقوقی خود را بی‌نیاز از آن نمی‌بیند بلکه در پاره‌ای از امور این امر توسط دولت‌ها اجباری شده است.^۱ امروزه نقش مهمی که بیمه در اقتصاد کشورها بازی می‌کند امری غیر قابل انکار است به طوری که گسترش بیمه از لحاظ اقتصادی مزایایی دارد که می‌تواند در جامعه منجر به کارآمدی اقتصادی شده و در نتیجه منجر به پیشرفت جوامع از لحاظ اقتصادی شود. کارایی اقتصادی

^۱ - بیمه اجباری مسئولیت مدنی دارندگان وسایل نقلیه موتوری زمینه در مقابل شخص ثالث مصوب سال ۱۳۴۷

توسط اقتصاددانان مختلف به شیوه‌های گوناگونی تعریف گشته است. برای مثال در نظریه پارتو (pareto optimality) کارایی و حالت مطلوب اجتماعی وضعیتی است که منابع توسط بازار به گونه‌ای تخصیص پیدا کرده باشد که نتوان بدون کاهش مطلوبیت و رضایت خاطر یکی از افراد جامعه مطلوبیت و رضایت خاطر فرد دیگری محقق خواهد شد؛ اگر راهی برای بهبود وضعیت کسی وجود داشته باشد. بدون اینکه فرد دیگری زیان ببیند، حالت کارایی پارتو وجود ندارد و این به معنی امکان پذیر نبودن افزایش رفاه اجتماعی است. در وضعیت برتر کارایی پارتو (pareto superiority) کارایی اقتصادی در صورتی وجود دارد که وضعیتی نسبت به وضعیت دیگری رفاه و مطلوبیت فردی را افزایش دهد بدون اینکه این امر باعث کاهش رفاه و مطلوبیت فرد دیگری شود. نظریه پوزنر (posner optimality)، آنچه که کارا محسوب می‌شود و حقوق باید آن را برآورده سازد به حداکثر رساندن ثروت (wealth maximization) است و ثروت نیز در صورتی به حداکثر می‌رسد که ارزش جمعی تمام کالاها و خدمات افزایش یابد. البته منظور از کالاها و خدمات تنها آنهایی نیست که در بازارهای واقعی، مبادله می‌شود (کالاها و خدمات اقتصادی) بلکه کالاها و خدمات غیراقتصادی را نیز مانند زندگی، آسایش، خانواده، درمان مانند از درد و رنج و تحمل خسارت را که نه در بازارهای واقعی، بلکه در (بازارهای فرضی) مبادله می‌شوند، در برمی‌گیرد ارزش نیز به وسیله آنچه که مالک کالا یا خدمتی حاضر است در مقابل دریافت مبلغی پول آنرا از دست می‌دهد یا دیگران (افراد غیرمالک) حاضرند برای بدست آوردنش پرداخت کنند، مشخص می‌شود. پس ثروت ارزش جمعی کالاها و خدمات اقتصادی و غیراقتصادی است و در صورتی به حداکثر می‌رسد که تمام کالاها و خدمات تا آنجایی که ممکن است به ارزشمندترین استفاده‌های ممکن، اختصاص یابد.

به نظر وی درستی و اخلاقی بودن تمامی قواعد و نهادهای اجتماعی و حقوقی باید بر مبنای

قابلیت و توانایی آنها در افزایش ثروت جامعه سنجیده شود. دلیل برقراری نظام مدنی این است که چنین نظامی مجموع هزینه‌های حوادث را کاهش می‌دهد و از این طریق منجر به افزایش ثروت می‌شود سایر قواعد و نهادهای حقوقی نیاز به همین منوال است برای مثال پوزنر، دلیل به رسمیت شناختن مالکیت خصوصی توسط حقوق را کارایی اقتصادی می‌داند، زیرا بدون مالک بودن کالاهای ارزشمند برای جامعه مطلوبیت منفی *Disutilities* و هزینه به همراه دارد. و چون برقراری نظام مالکیت خصوصی کمتر از هزینه‌هایی است که به دلیل نبودن چنین نظامی متوجه جامعه می‌شود، ایجاد آن کار است و منجر به افزایش ثروت جامعه و تخصیص کارایی منابع می‌شود.^۱ معیار *Kaldor-Hicks test* این معیار که برگرفته از نام دو اقتصاددان ارایه‌دهنده این نظریه می‌باشد به این نام معروف شده است.^۲ در این نظریه با تفسیر نظریه پارتو بیان می‌دارد که در صورتی که تغییر وضعیت منجر به کاهش مطلوبیت و رفاه فرد دیگری شود، در هیچ فرضی کارایی اقتصادی وجود ندارد تعدیل کنند و گفته‌اند. اگر تغییر وضعیتی رفاه و مطلوبیت فرد یا افرادی را افزایش و مطلوبیت و رفاه عده دیگری را کاهش دهد در صورتیکه دسته نخست بتوانند در نتیجه وضعیت خسارت دسته اخیر را جبران کنند و با وجود این سود هم ببرند و بر رفاه آنها افزوده شود باز هم کارایی اقتصادی وجود دارد. در غیراینصورت تصویب قانونی که به نفع تمام افراد جامعه و تنها به ضرر یک نفر است قابل توجیه نخواهد بود. کمیابی منابع تولید و فروانی و تنوع خواسته‌های بشر، که واقعیتی انکارناپذیر در زندگی اقتصادی بشر است، ایجاب می‌کند تا در هر جامعه‌ای منابع کمیاب به نحوی تخصیص داده شود که تا امکان بیشتر این خواسته‌ها برآورده شود. از این رو برخی علم اقتصاد را به عنوان علم تخصیص اقتصادی منابع

---

۱ --Posner, Richard "The economic approach to Law (Labstract)", In pnilosophical problems of the Law, David M. Adams, Third edition, wadsworth, ۲۰۰۰" p.۴۵

۲ -SirJohn Richard Hicks & Nicholas kaldor

از اواخر دهه ۱۹۵۰ میلادی عده‌ای از حقوق‌دانان و اقتصاددانان دانشگاه شیکاگو اصول اقتصاد خرد مکتب کلاسیک جدید^۲ و روش فردگرایانه آن را به حقوق و رفتارهای غیربازاری انسان، تسری دادند و این نگرش به سرعت ابتدا در حقوق آمریکا و سپس در سایر نظام‌های حقوقی سرمایه‌داری و بعضی از کشورهای در حال توسعه گسترش یافت و حتی عده‌ای از حقوق‌دانان آن را مهمترین تحول دانش‌پژوهی حقوقی در قرن بیستم قلمداد نموده‌اند.^۳

از دیدگاه بنیانگذاران مکتب کلاسیک جدید، علم اقتصاد بر مبنای این اصل استوار است که انسان همواره در جستجوی نفع بیشتر با کوشش کمتر است آنان نفع شخصی را محرک فعالیت‌های انسان می‌دانند و معتقدند که هر عملی را بر مبنای آن می‌توان توجیه کرد. از این رو، اصول این مکتب بر «روش‌شناسی فردگرایانه» و پیش‌بینی رفتار انسان در تحلیل مباحث اقتصادی مبتنی است. قواعد و ضمانت اجرای حقوقی مانند اثر قیمت بر عرضه و تقاضاست و همانگونه که افزایش یا کاهش قیمت کالایی بر رفتار مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان اثر می‌گذارد، مردم هم نسبت به قواعد حقوقی واکنش نشان می‌دهند و رابطه مستقیمی بین نوع و ماهیت قواعد حقوقی و رفتار وجود دارد. در این نگرش، جنبه داخلی و هنجاری حقوق، که اساس نظریه‌های مرسوم حقوقی را تشکیل می‌دهد نادیده گرفته می‌شود و درستی و اخلاقی بودن تمام قواعد و نهادهای حقوقی بر مبنای توانایی آنها در افزایش ثروت جامعه سنجیده می‌شود و حتی مفهوم عدالت نیز با مفاهیم مرسوم فرق می‌کند و عملی عادلانه محسوب می‌شود که بهره‌وری اقتصادی داشته باشد.^۴

^۱ - تفضلی، دکتر فریدون، تاریخ عقاید اقتصادی، نشر نی، ۱۳۷۵، ص ۸-۶

^۲ - Neo-Classical economics

^۳ - Cooter, Robert & ulen, Thomas "Law and economic" third edition, welsley Longman, ۲۰۰۰" p.۲

^۴ - بلاک، مارک، اقتصاددانان بزرگ جهان، ترجمه حسن گلریز، نشر نی، ۱۳۷۵، ص ۱۸۰

گرچه نگرش اقتصادی به حقوق در رشته‌ها و موضوعات مختلفی مانند حقوق جزا، قراردادهای و حقوق اموال مورد استفاده قرار گرفته است و کمتر به بحث بیمه پرداخته شده است در نگرش اقتصادی به بیمه همانند نگرش اقتصادی به حقوق به طور کلی، بیمه تنها از لحاظ کارایی اقتصادی نگریسته می‌شود تنها دلیل استفاده از بیمه این است که فعالیت‌های خطرآفرین تنها هنگامی رونق می‌گیرد که ارزش اقتصادی این‌گونه فعالیت‌ها به اندازه‌ای هست که هزینه‌های بیمه را توجیه می‌نماید (حالت کارایی اقتصادی) پس بیمه وقتی منعقد می‌شود که طوری باشد که در کل فعالیت را از لحاظ اقتصادی سودمند سازد یعنی میزان هزینه‌های بیمه کمتر از احتمال خطر ضرب در خسارت احتمالی باشد. در این صورت انعقاد قرارداد بیمه دارای توجیه اقتصادی بوده و کارا می‌باشد. از آنجایی که جبران خسارات وارده توسط قراردادهای بیمه در شکل‌گیری فعالیت‌های پرخطر اقتصادی در جوامع امروزی نقش بسیار مهمی دارد لذا نقش بیمه و قواعد آن در اقتصاد کشورها امری غیرقابل انکار است

الف- فایده موضوع

حقوق مجموعه قواعد حاکم بر روابط انسانها و اعمال آنهاست و سازمانگر و نظم‌دهنده تعاملات افراد جامعه می‌باشد. از این رو نه تنها می‌تواند دارای کارکرد قسمت در جهت ارتقاء اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی یک جامعه باشد بلکه می‌تواند باعث اثرات نامطلوبی در روابط اشخاص و حتی انحطاط جوامع داشته باشد. از این روست که تبیین قواعد حقوقی و قانونگذاری از جمله امور حکومتی است که می‌بایست با بررسی تمام جوانب امر و به صورت کارشناسی شده صورت پذیرد پرداخت خسارت در بیمه نیز می‌تواند هم اثرات منفی داشته باشد و هم مثبت لذا به نظرنگارنده این تحقیق می‌تواند هم از لحاظ عملی و هم تئوری مفید فایده باشد.

۱- فایده تئوری: هر تحقیق از بعد تئوری از این حیث می‌تواند مفید باشد که با بیان نکات مبهم و زوایای نامعلوم یک موضوع ضمن اینکه درصدد یافتن راه‌حل و پاسخی برای آن است، صرف‌نظر از میزان توفیق در حصول آن، این فایده را دارد که توجه دانشمندان آن حوزه را برمی‌انگیزد تا آنجا نیز پیرامون موضوع ارایه طریق نموده یا ایده‌ها و نظرات ارایه‌شده را نقد کرده و از این طریق به مطالبی پخته و مفید برسند. در این تحقیق نیز در خصوص پاره‌ای از مطالب پیشنهاداتی وجود دارد که نسبتاً نو می‌باشد. این مطالب می‌تواند در عمل و در قراردادهای بیمه مفید فایده باشد.

۲- فایده عملی: عمده هدف هر تحقیقی این است که در عمل مورد استفاده قرار گرفته و باعث حل شدن مشکلی یا راحتی یک امر پیچیده‌ایی، یا رفع اختلافی گردد. در این تحقیق با شفاف‌سازی اصل جبران خسارت و قلمرو آن و تبیین مسئولیت‌ها و تعهدات هر یک از طرفین عقد کوشیده شده است تا ذهنیت‌ها در خصوص پرداخت روشن شود. از سوی دیگر با بیان راهکارهایی به بیمه‌گران، کمک کوچکی به آنها جهت جلوگیری از رسیدن اهداف سودجویان متقلب شود. در عمل این تحقیق می‌تواند با تبیین قلمرو پرداخت خسارت، موجب رفع ابهام از بیمه‌گذاران و در نتیجه پیشگیری از اقامه دعاوی واهی شود. و از سوی دیگر با بیان رویه قضایی سایر کشورها، به فضات محترم کمک کوچکی در تصمیمات خود در جایی که قوانین وجود ندارد و از هیچ منبع فقهی دیگر نیز نمی‌توان استفاده کرد

ب- پیشینه موضوع:

اگر چه عقد بیمه برای اولین بار در قرن پانزدهم در زمینه حمل و نقل دریایی کالا در کشورهای مدیترانه ای و به طور مشخص در ایتالیا ظهور کرد. رویکرد های اصل جبران خسارت در بیمه اثباتی (جبران کامل زیان وارده به زیان دیده) و سلبی (منع کسب سود و منفعت) را می‌توان به

نوعی در قواعد فقهی لاضرر و لاضرار فی الاسلام، اصول حقوقی منع دارانشدن ناعادلانه و جبران کامل زیان مشاهده کرد. براساس این قواعد و اصول حقوقی زیان وارده باید به طور کامل از زیان دیده جبران گردد. ولی این امر نباید جهتی برای کسب درآمد و سود برای متضرر شود و از این طریق وی به غرامتی بیش از خسارت وارده دست یابد. لذا این اصل مهم بیمه ای ریشه در قواعد مهم و اولیه حقوقی دارد.

ج- انگیزه انتخاب موضوع

قرارداد بیمه و پیچیدگی های آن ذهن هر شخصی را برمی انگیزد تا پیرامون آن، مطالعه و تحقیق نماید. به خصوص که در برخی موارد بیمه نقش بسیار سازنده ای در سرنوشت برخی از افراد می گذارد. از آنجایی که در مورد موضوع این نگارش در میان نوشته های حقوقی بیمه مطالب منسجم و یکپارچه ای یافت نمی شد و بسیاری از سئوالات مطروحه در این نگارش نیز جزء سئوالات اساسی و کاربردی بیمه ای است. لذا با راهنمایی استاد محترم جناب آقای دکتر امینی این موضوع بیمه را که دارای کاربرد عملی کمی نیز نمی باشد را انتخاب نمودم تا حداقل این تحقیق راه را برای نگارشهای سایر حقوقدانان فراهم آورد و در پیشرفت و توسعه صنعت بیمه که بی تردید در نتیجه تحقیقات و نوشته های علمی دانشگاهی فراهم می آید سهم کوچکی داشته باشم.

د - سئوالات اساسی

سئوالات اساسی که در این تحقیق به آن پرداخته می شود عبارت اند از:

۱- قلمرو این اصل کجاست؟ چه خساراتی را در بر می گیرد؟

۲- آیا خسارات معنوی می تواند در حیطه این اصل قرار بگیرد؟ و بیمه گر ملزم به جبران

خسارت معنوی بیمه گذار گردد؟

۳- ضمانت اجرای نقض آثار سلبی این اصل چه می تواند باشد؟ آیا ضمانت اجرای کیفری را می

توان برای آن قایل شد؟

ه- روش تحقیق

مطالب این تحقیق از طریق مطالعات کتابخانه ای و همچنین بررسی های میدانی جمع آوری و

گردآوری شده است به طوریکه با مراجعه به شرکت های مختلف بیمه ای گردآوری مطالب از

طریق پرسش و پاسخ تهیه شده است.

بخش اول

بررسی رویکرد مثبت اصل جبران خسارت

در بیمه

فصل اول: تبیین مفاهیم و قلمرو رویکرد مثبت این اصل

امروزه می‌توان یکی از مهمترین علل پیشرفت و توسعه جوامع بشری را بیمه دانست. عقد بیمه که مهمترین هدف آن جبران خسارت ناشی از فعالیت‌ها و اعمال گروه‌های مختلف اجتماعی است به عنوان یک عامل رشد در فعالیت‌های اقتصادی درآمده است به طوری که کمتر فعالیت اقتصادی را می‌توان یافت که در حداقل تحت پوشش یک قرارداد بیمه نباشد. قرارداد بیمه در واقع یکی از آثار مثبتی که دارد برطرف‌کنندهٔ دغدغه‌ها و اضطراب‌هایی است که برای اشخاص نسبت به عواقب فعالیتشان دارد. از سوی دیگر بیمه به واسطه دادن اطمینان به پرداخت خسارت باعث ریسک‌پذیر شدن اشخاص و بنگاه‌های اقتصادی و در نتیجه آغاز و توسعه فعالیت‌هایی شد که اگر این پشتوانه وجود نمی‌داشت هرگز اتفاق نمی‌افتاد. برای مثال قبول ریسک معامله با افراد خارجی از طریق بیمه‌های اعتباری اتفاق افتاد یا توسعه و پیشرفت حمل و نقل‌های بین‌المللی با توجه به خطرات طبیعی و انسانی که داراست گویای این مطلب است. امروزه گسترش یافتن انواع مختلف قراردادهای بیمه که سابقاً وجود نداشت، مانند بیمه‌های مختلف اعتباری، اتکایی، صداقت، شکارچیان، وکلای دادگستری، سردفتران، پزشکان، تجهیزات الکترونیکی، ... نشانگر این وسعت عظیم بیمه است. علاوه بر این بیمه در زندگی شخصی، انسانها نیز بی‌تاثیر نبوده است و با تحت پوشش درآوردن اشخاص تحت لوای بیمه‌های عمر، پس‌انداز و ... باعث آرامش خیال در میان خانواده‌ها از بابت داشتن پشتوانهٔ زندگی در صورت از دست دادن سرپرست خانواده و یا از کارافتادگی و آسیب‌های جسمانی شده است که با توجه به بحث جبران خسارت در بیمه‌های زیان از بیمه‌های اشخاص در این خصوص صرفه نظر می‌کنیم. امروز می‌توان پررنگ‌شدن نقش بیمه‌های مسولیت را در شکوفایی یا عدم شکوفایی اقتصاد کشورها مشاهده کرد، به طوری که با پیچیده‌شدن فعالیت‌های اقتصادی، امکان ایجاد مسؤلیت‌های مختلف برای اشخاص وجود دارد و

لذا بیمه‌های مسئولیت که جایگزین مسئولیت مدنی اشخاص و بنگاههای اقتصاد شده است یکی از عوامل توسعه و پیشرفت اقتصاد کشورهاست.

مبحث اول: بیان مفاهیم

بی‌تردید یکی از مهمترین اهداف انعقاد قرارداد بیمه جبران کامل خسارات وارده به بیمه‌گذار است که تدارک زیان نه امری است که بتوان در آن تردید روا داشت و نه بتوان آن را از یاد برد زندگی امروز پهنه فعالیت‌های گسترده بشری است و از آنجا که هر کس نقش خویشتن را در آب می‌بیند بدیهی است که ثمره عملی که برای فاعل آن سودمند است ولی ممکن است برای دیگران زیان‌بار باشد. از سوی دیگر با پیشرفت روزافزون فعالیت‌های بشری امکان ایجاد خطرات برای اموال و دارایی‌های دیگران بیشتر و پیچیده‌تر از گذشته شده است. از طرفی بشر مدام در معرض خطر و آفرینش خطر برای دیگران است. از این روست که بیمه و قراردادهای متنوع آن روز به روز در حال افزایش است هدف اصلی آن در میان گوناگونی این قراردادها یک چیز و آن جبران خسارت وارده به بیمه‌گذار است که یا جنبه مثبت دارایی او را بیمه می‌نماید (بیمه اموال) یا جنبه منفی آن را (بیمه مسئولیت).

گفتار اول: مفهوم خسارت

خسارت از دیدگاههای مختلف معانی متفاوتی دارد که در مفهوم عام با مفهوم آن در بیمه تفاوت دارد و لذا به آن چیزی که ممکن است در بیمه خسارت گفته شود در اصطلاح عام نه تنها خسارت نباشد بلکه مفهوم متضادی با آن داشته باشد.

بند اول - مفهوم عام خسارت:

خسارت (به فتح خاء وراء) از نظر لغوی مصدر و به معنای ضررکردن، زیان بردن، زیان دیدن،

زیانکاری و زیان است^۱ این واژه در کتب فقهی به دو معنی به کار رفته است.^۲

۱- مالی که باید از طرف کسی که باعث ایراد ضرر مالی به دیگری شده به متضرر پرداخت گردد.

۲- زیان وارد شده

بنابراین خسارت هم به اصل زیان وارد شده اطلاق می‌گردد و هم به مالی که برای جبران این زیان بایستی به متضرر پرداخت شود.

اهل لغت در معنای ضرر عبارت مختلفی را به کار برده‌اند. برای مثال عده‌ای ضرر را خلاف نفع و سوءحال، نقص در حق و عده‌ای دیگر آنرا ضد نفع دانسته‌اند.^۳ در مفهوم ضرر یا خسارت نیز گفته شده است «هرچا که نقص در اموال ایجاد شود یا منفعت مسلمی از دست برود یا به سلامت و حیثیت و عواطف شخصی لطمه‌ای وارد آید می‌گویند ضرری به بار آمده است.»

بند دوم - مفهوم خسارت در بیمه

الف - بیمه‌های اموال:

ابتدائاً جهت مشخص شدن این نوع خسارات باید بدانیم که مال چیست؟ و در این نوع بیمه‌ها موضوع بیمه چه چیزی می‌باشد تا بتوانیم مفهوم خسارت را در این نوع بیمه‌ها تبیین نماییم. در اصطلاح فن بیمه خسارت معنی و مفهوم ویژه‌ای دارد.

اتوهاگن حقوقدان آلمانی می‌گوید خسارت عبارتست از «وقوع خطر یا تحقق امری که بیمه‌گر در قرارداد بیمه متعهد جبران عواقب آن می‌باشد». به نظر ژولیوس فن گیرکه حقوقدان دیگر آلمان «واقعه یا پیشامدی که موجب انجام تعهد اساسی بیمه‌گر می‌شود» خسارت نامیده می‌شود^۴ به

۱- عمید، حسن، فرهنگ عمید، تک جلدی، چاپ نوزدهم، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۹

۲- جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، چاپ چهارم، انتشارات گنج دانش، سال ۱۳۶۸، ص ۲۶۰

۳- اسماعیلی، محسن، نظریه خسارت، انتشارات امیرکبیر، چاپ اول ۱۳۷۷، ص ۴۵

۴- محمود صالحی، جانعلی، مفهوم خسارت در بیمه، مجله بیمه، شماره ۲۵، سال ۱۳۴۶

طوریکه دیده مفهوم خسارت در بیمه‌های اموال عبارت از نقصان جزئی یا کلی یا تقویت منافع موضوع بیمه که بیمه‌گر موظف به جبران آن می‌باشد و در برگیرنده تعهد پرداخت از طرف بیمه‌گر طبق شرایط قرارداد بیمه می‌باشد.

ب- بیمه‌های مسئولیت

برخی از حقوقدانان خسارت را «واقعه‌ای که موجب بیمه‌گذار در مقابل اشخاص زیان دیده است» می‌دانند و برخی دیگر درخواست غرامت زیان‌دیده از بیمه‌گذار یا ادعای جبران زیان را رکن اصلی خسارت تلقی کرده‌اند. بنابر عقیده «ارنست بروک» حقوقدان آلمانی درخواست غرامت یا ادعای زیان از طرف متضرر، عامل تشکیل‌دهنده خسارت است نه وقوع حادثه زیان‌آور. این عقیده مورد تأیید رویه قضایی آلمان است. به نظر دیوانعالی کشور آلمان تا زمانی که ثالث زیان‌دیده به بیمه‌گذار مراجعه نکرده و ادعای غرامت نکند ضرورتی برای جبران آن به وجود نمی‌آید.^۱ نظریه فوق مستنبط از ماده ۱۵۲ قانون بیمه آلمان است که به موجب آن بیمه‌گذار متعهد است ظرف هشت روز هر نوع ادعای ضرر اشخاص زیان‌دیده را به بیمه‌گر اعلام کند. پروفیسور آمار حقوقدان فرانسوی نیز در این مورد عقیده همانند وی دارد. این استاد در کتاب خود به نام «نظریه و عمل بیمه‌های زمینی» (جلد دوم- سال ۱۹۲۵) در این خصوص می‌نویسد:

در مورد بیمه‌های مسئولیت آنچه در واقع خسارت را تشکیل می‌دهد و موجب دخالت بیمه‌گر در امر جبران غرامت می‌گردد، ادعای غرامت شخص زیان‌دیده از بیمه‌گذار است. در واقع بیمه‌گر، عواقب مالی عمل زیان‌آور مشتری خود (بیمه‌گذار) را بیمه می‌کند. ماده ۵۰ قانون بیمه ۱۹۳۰ فرانسه که براساس نظریه فوق تنظیم شده نیز حاکی است که بیمه‌گر در مورد بیمه متعهد نیست مگر آنکه متعاقب حادثه پیش‌بینی شده در قرارداد بیمه ادعای غرامتی از طرف شخص زیان‌دیده

۱ - صالحی، محمود، جانعلی، حقوق زیان‌دیدگان و بیمه شخص ثالث، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۲ ص ۱۱۵